

4

Düsseldorf. Opnieuw. In de inleiding bij haar vertaling van Christopher Marlowes *The Jew of Malta* (1592) schrijft Elfriede Jelinek dat het hier om een onvervalst antisemitisch stuk gaat, omdat 'alle antisemitische stereotypen erin voorkomen'. En inderdaad, het personage Barabas voldoet in alles aan de ergste karikaturen uit Julius Streichers naziblad *Stürmer*. Barabas is zijn eigen verhaal, hem karakteriseren is tevens de fabel van dit stuk ontpellen: hij is steenrijk, gierig, hij haat andersdenkenden, let slechts op eigen voordeel, laat daartoe twee minnaars van zijn dochter elkaar uit de weg ruimen, vergiftigt een compleet nonnenklooster (waaronder zijn eigen dochter), wurgt een monnik en liegt een tweede naar de galg, laat Malta achter als een ruïne, maar bedriegt ook het Turkse leger waarbij hij zich aanvankelijk aansluit. Voor dit alles belandt hij uiteindelijk op de brandstapel. Jelinek heeft een curieus excuus voor de seriemoordenaar Barabas: hij doet dit alles uit wraak, omdat de Maltezer autoriteiten zijn complete vermogen in beslag hebben genomen teneinde de staatsschuld te saneren. Ook argumenteert Jelinek dat Marlowes antisemitisme uiteindelijk het antisemitisme als fenomeen ontmaskert. Ze vertelt er helaas niet bij hoe dat dan wel in zijn werk zal gaan. Ik heb de Weense encenering, waar Jelinek haar vertaling voor maakte, (regie: Peter Zadek, titelrol: Gert Voss) niet bezocht, maar die ontmaskering hebben de toegestroomde Duitse theaterverslaggevers in ieder geval *niet* gezien, wel een maskerade van antisemitische clichés: Zadeks inktzwarte wereldcircus met Voss als intelligente spreekstalmeester. Ik verkoos de voorstelling van *Der Jude von Malta* in Düsseldorf (het stuk staat ook in Bremen op het repertoire), vooral vanwege de jonge regisseur Thomas Bisschoff.

Hij gebruikt de helft van de vier uur (!) die Zadek in Wenen voor zijn ontmaskeringsmaskerade nodig heeft. Bisschoffs encenering is streng, onderkoeld en wordt uitgevoerd in een prachtig decor (Uta Kala) van een blauw betegelde kubus met hoge, smalle trappen en slechts enkele rode sofa's als meubilair – het geheel op een draaitoneel, wat de snelheid van de voorstelling veel goed doet. Het ensemble raast koelbloedig door deze vertelling van *kaltés Grauen*, met als onderliggende mededeling: als iedereen ophoudt met nadenken, dan is dit slachtveld daarvan het resultaat. Bisschoffs encenering is de perfecte representatie van de kortste samenvatting van stuk en centraal personage (literatuurhistoricus Hans Mayer): 'De reïncarnatie van de categorische imperatief der immoraliteit'. Een knap gemaakte,

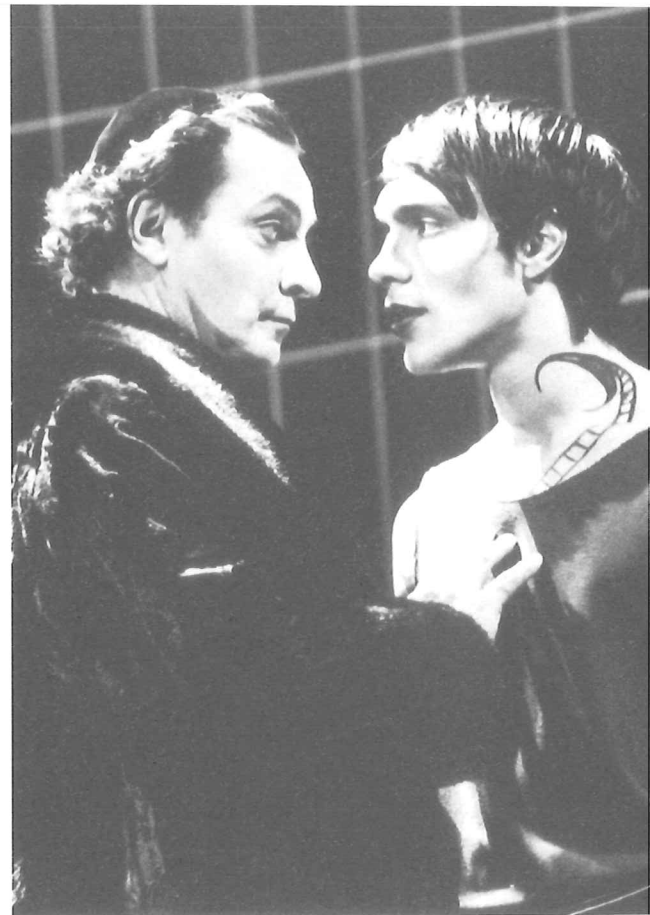
heldere voorstelling, met een soevereine Michael Abentroth als Barabas.

Maar dan: zelden een regie gezien waarbij de regisseur zijn werk in de laatste minuten van de voorstelling verknalt en genadeloos onderuitschopt. In plaats van te branden, daalt Barabas langzaam van een trap af, gaat op de onderste trede zitten en citeert nadrukkelijk enkele regels uit de Internationale. De seriemoordenaar geportretteerd als verwerpene der aarde – mijn mond viel open.

Onbegrijpelijk dat je daarmee wegkomt ook, in een theatercultuur waar dit gruwelijke stuk (ik zou er nooit aan beginnen en het ook geen ensemble of regisseur aanraden) maar liefst op drie plaatsen wordt gespeeld, terwijl Rainer Werner Fassbinders *Het vuil, de stad en de dood* tot nu toe nergens in Duitsland mag en kan worden opgevoerd. Zelfs niet middels een gastoptreden van het stuk door een gezelschap uit Tel Aviv – het plan lag er, de voorstelling was beschikbaar, het *Gastspiel* werd in 2000 onder druk van de *Zentralrat der deutsche Juden* verhinderd. Fassbinders geruchtmakende personage A. die de rijke jood wordt genoemd, is een heilige, wat heet een engel vergeleken bij Marlowes griezels Barabas. Maar ja, Barabas is een archaisch monstrum van ver vóór de holocaust, Fassbinders rijke jood heeft de stank van de gasovens nog in zijn driedelig maatkostuum hangen.

5.

München. Eindbestemming, Shakespeares Shylock dan toch, eindelijk. *Der Kaufmann von Venedig* bij het Bayerischen Staatsschauspiel in het Residenztheater, door de theaterliefhebbers in de Beierse hoofdstad liefkozend 'Resi' genoemd. Het is de keuze voor de regisseur, Dieter Dorn (1935) en zijn mooiste (en oudste) protagonisten, Rolf Boysen (1920) en Thomas Holtzmann (1927), als resp. Shylock en Antonio. Het is een keuze ook voor traditie, conventie, de oerkracht van Duitse toneelspelers, het vermogen om een grote zaal (en ze zijn werkelijk massief groot hier) te bespelen. Dieter Dorn is wat ze in Duitsland een *Schauspielverführer* noemen, een regisseur die zijn toneelspelers tot grote hoogten en intelligente diepgang weet te verleiden. Daaronder vanavond, naast zijn twee protagonisten uit Shakespeares *Kaufmann*, ook Sybille Canoni-

Der Jude von Malta THOMAS BISSCHOFF / SCHAUSPIELHAUS DÜSSELDORF
FOTO SONJA ROTHWEILER

ca (Portia) en Michael von Au (Bassiano). Vier personages, drie paren: Portia houdt van Bassiano, Shylock en Antonio staan lijnrecht tegenover elkaar, er is een grote zielsverwantschap tussen Antonio en Bassiano.

Het verhaal is bekend. Antonio stelt zijn ruime kredietwaardigheid ter beschikking om Bassiano bij Shylock drieduizend dukaten te laten lenen, en daarmee de gunsten te winnen van de rijke vrouw Portia. Aan de lening hecht Shylock – bij wijze van grap, zegt hij zelf – een merkwaardig onderpand: indien de lening niet op tijd wordt betaald, mag Shylock een pond vlees snijden uit de hartstreek van Antonio. Bassiano wint metterdaad de gunsten van Portia, deze schenkt hem een ring die hij nooit meer mag afgeven. Antonio is ondertussen in financiële moeilijkheden geraakt, zodat Shylock – woedend ondertussen, omdat zijn dochter Jessica er met een christenjoch vandoor is gegaan – zijn onderpand opeist: een pond vlees. Het komt tot een proces (het prachtig geschreven vierde bedrijf) waarin Portia, vermomt als jurist, Antonio verdedigt en Shylock middels een kleine-lettertjes-truc afdroogt, uitkleedt en ten diepste vernedert. Antonio zet Bassiano onder grote druk om de ring van Portia als beloning aan de briljante jurist (de vermomde Portia) af te geven, wat in het vijfde